

громадсько-економічні заходи західноукраїнського населення зумовили створення крайового господарського товариства „Сільський господар” у Львові як основної хліборобської інституції Східної Галичини. До найбільш заслужених керівників організації за весь час її існування належав відомий громадсько-політичний діяч Є. Олесницький, який спричинився до поступу українського села завдяки розбудові "Сільського господаря". Хоча реформоване товариство під головуванням Є. Олесницького не могло докорінно вплинути на західноукраїнську економіку, проте наслідком його праці стали прискорення ринкової еволюції селянських господарств, а також підвищення національної свідомості українських мас. Незрівняні організаторські здібності видатного українського економіста-юриста, нагромаджений ним багатий досвід захисту господарських інтересів галицького селянства і до сьогодні не втрачають своєї актуальності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Рева-Родіонова Л. Українське товариство "Сільський господар". 1899-1944 рр. Історія. Досвід. -Тернопіль, 2000. - С. 62-63; 2. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. Із праць Історично-Філософської Секції НТШ. - Нью-Йорк, 1964. - С. 153-154; 3. Олесницький Е. Яка має бути наша рільнича організація? Промова посла Дра Євгена Олесницького на Загальних Зборах філій Товариства господарського "Сільський Господар" в Станиславові. - Львів, 1910. - С. 4; 4. Занік Я. Євген Олесницький і початок української молочарської кооперації в Галичині // Українська кооперація: історичні та соціально-економічні аспекти (збірник статей). Т. 1. - Львів, 1998. - С. 169; 5. Гелей Т., Занік Я. Євген Олесницький (1860-1917) // Українські кооператори. Історичні нариси. Книга 1. - Львів, 1999 - С. 161-162; 6. "Сільський господар" // Енциклопедія українознавства. Словникова частина / Наукове товариство ім. Шевченка. Фонд духовного відродження ім. митрополита Андрея Шептицького; Гол. ред. В. Кубійович. -Львів, 2000. - Т. 8. - С. 2830; 7. Храпливий Є. Сорок літ праці Краєвого Господарського Товариства "Сільський Господар" (1899-1939) // Ілюстрований господарський календар "Сільський Господар" на звичайний рік 1939. -Львів, 1938. - (Бібліотека "Сільського Господаря". Ч. 153). - С. 48; 8. Устав товариства "Крайове рільниче товариство господарське "Сільський Господар" у Львові, затверджений Галицьким намісництвом 24 липня 1909 р. 1909 // Центральний державний історичний архів України у Львові (далі -ЦДІАУ у Львові). - Ф. 302 (Крайове господарське товариство "Сільський Господар"), Львів. 1898-1944 рр. -Оп. 1. - Спр. 2. - Арк. 1-4 зв.; 9. Витанович І. Др. Євген Олесницький, провідник українського селянства // Український агрономічний вістник. - Львів, 1938. - Ч. 5. - С. 11; 10. Матейко Р. З когорти славних синів України: (Ретроспективний погляд на життя та діяльність Євгена Олесницького) // Тернопіль вечірній. - 1999. -13 жовтня. - С. 3; 11. Бачинський В. Народній трибун. Життя і праця д-ра Євгена Олесницького. - Львів, 1938. - (Б-ка "Народньої справи" "Рідне слово", ч. 5 (17). - С. 24; 12. Обіжники за 1910-1911 роки. 1910-1911 // ЦДІАУ у Львові. - Ф. 302. - Оп. 1. - Спр. 34. - Арк. 5-6; 13. Пинда Л. Періодичні видання крайового товариства "Сільський Господар" (1910-1944) // Українська кооперація: історичні та соціально-економічні аспекти (збірник статей). Т. 1. - Львів, 1998. - С. 84; 14. Обіжники за 1912 рік. 1912 // ЦДІАУ у Львові. - Ф. 302. - Оп. 1. - Спр. 35. - Арк. 2-3; 15. Реферати Е. Олесницького, М. Творидла, Г. Величка про стан діяльності філіалів, виголошені на окружній конференції в листопаді 1912 року (Стенограми) // ЦДІАУ у Львові. - Ф. 302. - Оп. 1. - Спр. 644. - Арк. 7 зв.-8; 16. Звіт Краєвого Товариства господарського "Сільський Господар" у Львові за 1912-ий рік. - Львів, 1913. - С. 5; 17. Обіжники товариства "Крайовий Союз господарсько-торговельних спілок" у Львові за 1912-1913 роки, 1918 р. 1912, 1913, 1918 // ЦДІАУ у Львові. - Ф. 302. - Оп. 1. - Спр. 36. -Арк. 6-6 зв.; 18. Обіжники за 1913 рік. 1913//ЦДІАУ у Львові.-Ф. 302.-Оп. 1.-Спр. 37.-Арк. 5-6; 19. Рева-Родіонова Л. Вказана праця. - С. 67; 20. Рева-Родіонова Л. Вказана праця. - С. 71; 21. Реферати Е. Олесницького, М. Творидла, Г. Величка про стан діяльності філіалів, виголошені на окружній конференції в листопаді 1912 року (Стенограми) // ЦДІАУ у Львові. - Ф. 302. - Оп. 1. - Спр. 644. - Арк. 5; 22. Звіт Краєвого Товариства господарського "Сільський Господар" у Львові за 1912-ий рік. - Львів, 1913. - С. 38; 23. Обіжники за 1910-1911 роки. 1910-1911 // ЦДІАУ у Львові. - Ф. 302. - Оп. 1. - Спр. 34. - Арк. 22-22 зв.; 24. Рева-Родіонова Л. Вказана праця. - С. 69-70; 25. Звіт Краєвого Товариства господарського "Сільський Господар" у Львові за 1912-ий рік. - Львів, 1913.-С. 28-29.

О.О.Каракоз

БІБЛІОТЕКА ЯК ОБ'ЄКТ ЦЕНЗУРНОЇ ПОЛІТИКИ НА УКРАЇНІ У 20-Х РР. ХХ СТ.

Зараз, коли відбувається відродження і розбудова незалежної Української держави, перехід українського суспільства від тоталітаризму до демократії, виникає потреба у переосмисленні історичного минулого радянської доби і таким чином актуалізується проблема аналітичного вивчення механізмів існування тоталітарного радянського режиму.

Одним з таких механізмів, на нашу думку, можна вважати бібліотечну цензуру, що застосовувалась більшовиками з моменту приходу їх до влади і до розвалу радянської імперії.

Варто наголосити, що останні роки проблеми цензури, що запроваджувалася у бібліотечну діяльність, присвячені праці, О.Федотової, С.Білокіня, Т.Ківшар, Н.Ашаренкової.

Ківшар Т.І. у монографії „Український книжковий рух як історичне явище (1917-1923рр.)” розкриває основні засоби та методи реалізації радянської цензурної політики у бібліотечній справі. Монографія Т.І. Ківшар є суттєвим внеском у розробку проблеми, пов’язаної з запровадженням цензури у бібліотеки України у 1917-1939 р.р.¹

Абрамов К.І. у статті „Истоки советской цензуры библиотечного дела” розкриває основні засоби, за допомогою яких цензурні інститути контролювали бібліотечну справу. Він акцентує увагу на розкритті засобів, за допомогою яких здійснювалось очищення книжкових фондів від творів друку, що не відповідали інтересам більшовицької влади, з метою перетворення бібліотек у заклади політосвіти.²

Значний внесок у дослідження проблеми, пов’язаної з бібліотечною цензурою, вніс Білокінь С., який у своєму джерелознавчому дослідженні „Масовий терор державного управління в СРСР (1917-1941 р.р.)”, що було видано у 1999 році, висвітлює деякі аспекти впровадження радянської бібліотечної цензури. Дослідник відслідковує механізми терору тоталітарного режиму, показує особливості його дії в бібліотечній справі, а особливо наслідки, які негативно вплинули на розвиток бібліотек України. На основі архівного матеріалу, широкому колі спогадів та інших джерел вчений висвітлює механізми чистки бібліотечних фондів від літератури, що підлягала тотальній забороні.³

Блюм А.В. у монографії „Советская цензура в эпоху тотального террора 1929-1959р.р.” (2000 р.) розглядає цензуру як урядову установу, а не як систему більш-менш законних правових установ, які регламентують друковане слово, а також методи та засоби його дії на усі інформаційні установи, в тому числі на бібліотеки. Автор висвітлює політику жорстокої регламентації в сфері масового бібліотечного читання. Аналізує процес чистки масових бібліотек від „контрреволюційної” літератури, що проходила під диктовку Головоплітпросвіти у 20-ті роки ХХ ст. У розділі під назвою „Тотальний библиоцид” Блюм А.В. на основі вивчення архівних документів Головліту, циркулярів та зведених списків книг, що вилучались з бібліотек, відображає політику нищення книжкових багатств головлітовськими органами.⁴

В. Очеретянюк основні аспекти даної проблеми розглядає у публікації „Загратовані книги. Становлення партійно - державного контролю над виданням, розповсюдженням та використанням літератури в Україні” (1999 р.). Автор розкриває етапи формування жорсткої системи цензури за розповсюдженням і використанням літератури. Розкриває методи вилучення літератури з бібліотек у відповідності зі спеціально затвердженими списками літератури. Детально аналізує інструкції, в яких було вміщено тематику книг, що підлягали безумовному вилученню з книжкових фондів.⁵

Значний доробок у розробку проблеми бібліотечної цензури становлять наукові публікації О. Федотової, зокрема „Аналіз документального масиву видань спецфонду Книжкової палати України періоду 1917-1921р.р.”, де авторка розглядає основні законодавчі акти, що сприяли створенню спецфондів.⁶ «Книга як об’єкт цензурної політики» – таку назву має стаття, у якій О. Федотова розкриває основні методи та засоби запровадження бібліотечної цензури.⁷

Ашаренкова Н.Г. у статті „Вплив цензури на діяльність публічних бібліотек України (20-30-ті рр. ХХ ст.)” розглядає наслідки проведення цензурного контролю над публічними бібліотеками. Розкриває характер, засоби та методи бібліотечної цензури, що була провідником політики Комуністичної партії.⁸

Певну зацікавленість для даного дослідження становить публікація Ю.В. Клімакова „Слово о Ленинском наследии в библиотечном деле”. Автор, проаналізувавши аспекти ідеологічного керівництва більшовиків, виявляє негативні наслідки реалізації принципу

.....
партійності у бібліотечну справу. На його думку, це – передусім жорстока цензура, створення спецхранів, планомірна чистка фондів бібліотек та кадрова чистка від так званих „класово непригодних елементів в бібліотеках республіки.”⁹

Перед даним дослідженням поставлені наступні завдання: з'ясувати основні засоби та методи запровадження цензури в бібліотечну діяльність; показати вплив цензури на різні види бібліотечної діяльності;

Однією з характерних рис правління радянської влади була цензура, заснована на комуністичній ідеології, що призвела до тоталітаризації усіх сфер суспільного життя.

Було сформовано систему заборон та обмежень прав громадян в отриманні потрібної інформації. Вона подавалась дозовано, згідно партійних настанов та вказівок. Державний контроль за друкованим словом обмежував поширення серед населення інформації, яка визнавалась радянськими керівними та цензурними органами небажаною або навіть шкідливою, що загрожувала інтересам панівної на той комуністичної ідеології. Як державний інститут цензура мала розгалужену систему контролю за всіма інформаційними процесами, а також культурно-освітніми, серед яких домінували бібліотеки.

Цензура запроваджувалась в усі види і напрямки діяльності бібліотек, які розглядались радянською владою як „опорні бази партійних організацій по політичному вихованню трудящих” з моменту приходу їх до влади і до розвалу радянської імперії. Представники радянської влади перетворювали бібліотеки на заклади політосвіти, оскільки на той час ще не було ні університетів ленінізму, ні системи партполітосвіти, які б розповсюджували комуністичну ідеологію серед населення; радіо та кіно тоді тільки запроваджувались.¹⁰

Ідеологічний контроль за бібліотеками здійснювали органи цензури. Вони розробляли і поширювали державні програми, цензурні циркуляри, спеціальні інструкції, положення, які визначали головні напрямки бібліотечної роботи.

Одним з таких органів була Головополітпросвіта, якою було проведено три хвили чистки бібліотечних фондів.(1923, 1926, 1929 роки).

У 1923 році Головополітосвітою було видано „Інструкцію про перегляд книжкового складу бібліотек та вилучення контрреволюційної та антихудожньої літератури”, згідно з якою знищувались твори, що на думку представників радянської влади перешкоджали запровадженню більшовицького режиму. Дана інструкція свідчила про загострення бібліотечної цензури, яка ставала більш жорсткою, ніж навіть в період середньовіччя. Під контрреволюційну антихудожню літературу підпали твори зарубіжних філософів-ідеалістів Декарта, Канта, Маха, Платона, Спенсера, Шопенгауера, вчення яких суперечило матеріалістичним ідеям, які були покладені в основу комуністичної ідеології радянської влади.¹¹ Також згідно даної інструкції вилучались і знищувались твори відомих російських класиків Л.Толстого, І. Тургенева, Ф. Достоевського, І. Гончарова. Крім цього, до списків забороненої літератури увійшли твори таких відомих письменників Лескова, Л. Андрєєва, Буніна.¹² Крім творів відомих філософів та класиків світової літератури, вилучались книги психологів А.І.Введенського, Гардинга, Джемма, Тена. Безумовному вилученню підлягали: Євангеліє, Коран, Талмуд. В бібліотеках дозволялось мати тільки антирелігійну та антицерковну літературу. Вилучалась і дитяча література. Як було зазначено у „Соціалістичному віснику”: ”Детские книги по-видимому, вообще подлежат изъятию”. У списках забороненої літератури вказувались книги, що видавались у видавництвах М.О. Вольфа, А.Ф. Деврина, Н.П. Карбасникова, А. Я. Панафідіна, А.С. Суворіна, І.Д. Ситіна.¹³

В результаті проведеної чистки книжкові фонди масових бібліотек зменшилися з 37,5 млн. до 36,4 млн. Подільське губернське управління у справах друку звітувало про те, що у 1923 році у Вінниці вилучено 3% анархістської, 8% есеро-меншовицької, 45% релігійної, 20% навчальної, 7% художньої, 6% дитячої літератури. Про інтенсивність проведеної роботи засвідчують цифри, наведені у звіті по округах: Кам'янецький округ – 1089 книг; Гайсинський -3528; Тульчинський-1172; Могилівський-672; Проскурівський-319”.¹⁴

Посиленню ідеологічної цензури бібліотечних фондів сприяла інструкція, видана у лютому 1924 року, у яку було включено список літератури, що підлягала забороні. До даного списку було введено такі твори: І. С. Тургенєва „Отцы и дети”, Л. Толстого „Воскресение” та „Анна Каренина”, „Бесы” та „Идиот” Ф. Достоевського, „Обломов” І.А. Гончарова. З розділу природознавства вилучались науково-популярні книги В.В. Лункевича. Найбільш абсурдною була пропозиція щодо внесення у список літератури, в назві якої або у тексті згадувались слова „Бог” та „Божий”.¹⁵

Крім того, 1 липня 1924 року була розіслана „Інструкція по вилученню шкідливої літератури з книжкових магазинів, бібліотек, читалень”, згідно якої губвідділи зобов’язувались складати списки вилученої літератури і надсилати їх до ЦУД (Центральне управління у справах друку). Так, згідно даних списків по Чернігівській губернії за 1924 рік було вилучено 9000 книг.¹⁶ Доходило до того, що навіть вилучались твори Леніна, Чехова та Мольєра.¹⁷ Вилучення творів здійснювалось малоосвіченими чиновниками під наглядом цензорів.¹⁸ Цей факт підтверджує абсурдність поведінки представників радянської влади.

Бібліотечна цензура поступово посилювалась, чому значною мірою сприяла Інструкція НКО УСРР „Про порядок перегляду літератури на предмет її ідеологічного спрямування та вилучення шкідливої літератури з книгозбірень й читалень, книгарень та кіосків, ринку” від 21 грудня 1925 року.

Дану інструкцію було вперше обнародовано на I Всеукраїнському бібліотечному з’їзді в Харкові у 1926 році, з високої трибуни якого відкрито наголошувалося на використанні в процесі роботи списків забороненої літератури.¹⁹

Інструкція включала такі твори релігійні, що проводять релігійну пропаганду.²⁰ Ворожість до релігійної літератури пояснювалась тим, що у радянські часи для представників більшовицької влади автокефальна православна церква, яка виникла на Україні, була не тільки ідеологічним ворогом, а і політичним; шовіністичні, що під’юджують націю на націю.²¹ Тобто книги, в яких прослідковується крайній націоналізм, поширення національної ворожнечі. На нашу думку, такою літературою були книги українських авторів, які вважались „найлютішими ворогами радянської влади” - націоналістами, тільки тому, що в своїх творах вони розкривали самотність українського народу, зворушували національну свідомість, оспівували буття українського народу. Це, передусім, твори Л. Юркевича, Д. Яворницького, Л. Туган-Барановського, Т. Шевченка.²² Отже, вилучався самотній пласт української літератури, що вийшов в період національного відродження 1917-1923-х р.р на Україні; антирадянські агітаційні брошури, кадетські, есерівські, меншовицькі, анархістські,²³ тобто твори, які були видані партіями, що становили опозицію до партії більшовиків; книги, що захищали окультизм, спиритизм, теологію, а також твори з хіромантії, магії, сонники та інші як, наприклад оповідання про появу святих та про існування світу духів;²⁴ популярна економічна література, яка за своїм змістом суперечить завданням соціалістичного будівництва СРСР, що видавалася до жовтневої революції, за часів Гетьманщини, Петлюрівщини та різних контрреволюційних урядів; документи антисемітського характеру.²⁵

Як засвідчують статистичні дані, за 1925-1926 р.р. по всій Україні було перевірено 586 бібліотек, з них 265 шкільних, і вилучено 77291 книг „шкідливої літератури. У чорних списках опинилися книжки М. Грушевського, Л. Юркевича, Д. Яворницького, М. Туган-Барановського, Д. Донцова, М. Могилянського, О. Шульгина, Т. Шевченка, В. Плеханова, Л. Толстого.²⁶

Таким чином, дана інструкція була спрямована на знищення видань, що були надруковані під часів громадянської війни в Україні, при Центральній Раді, гетьманщині, інших так званих „контрреволюційних урядах.”

Отже радянська цензура, що реалізовувалась за допомогою цієї та інших інструкцій, ставила за мету вилучення з бібліотек української національної книги, що була розповсюджена за доби визвольних змагань українського народу. Замість даної літератури фонди бібліотек комплектувались творами класиків марсизму-ленінізму, політичними

брошурами.

У 1929 році Головополітосвітою була видана інструкція, згідно якої наказано здійснити перегляд книжкового складу та провести чистку фондів. Налякані багаточисельними циркулярами та інструкціями, бібліотекарі стали вилучати підряд всі твори дореволюційних авторів, оскільки їм наказувалось, що в бібліотечних фондах достатньо мати тільки твори Пушкіна та Дем'яна Бедного. В результаті проведеної чистки фонди бібліотек зменшились тільки у середньому на 50%.²⁷

Значне вилучення книжок з фондів бібліотек обумовили розширення, зростання так званих спецхранів – величезних масивів документів, заборонених для широкого читацького користування, шляхом вилучених із загального фонду та довідково-бібліографічного апарату бібліотек.²⁸

В спецфондах містились значні масиви так званої „антирадянської” літератури, яку було заборонено для широкого читача. Документальний масив, що було зібрано в спецфондах у 20-х р.р., відзначається тематичною універсальністю, оскільки містить в собі літературу, яка відрізняється значним жанровим та видовим різноманіттям. Про це засвідчує авторський склад фонду, що представляють діячі різних напрямів: М. Грушевський, І. Огієнко, Х. Раковський, В. Ленін, Д. Донцов, В. Мещеряков, М. Загірня, Б. Загірня, Б. Грінченко, Т. Шевченко, І. Франко, В. Винниченко, Ш. Жид, М. Гоголь, С. Русова, Г. Зінов'єв, Д. Мамін-Сибіряк, М. Драгоманов, В. Нестерводський, К. Каутський, К. Маркс, Г.-Х. Андерсен, Декарт, Кант, Локк, Ніцше, Платон, Сенека, Г. Сковорода, В. Соловійов, Спенсер, Спіноза, Шопенгауер, літературно-критичні твори Белінського, Герцена, Добролюбова, Писарева.²⁹

Спецфонди обмежували доступ читачів до політичних, наукових, літературних творів, в яких розкривалась самобутність як українського народу, так і інших народів світу.

Слід зазначити, що читацькі формуляри спецфондів слугували орієнтиром для органів держбезпеки „при розробці” окремих „антирадянськи налаштованих спрямованих вчених”. Представники органів слідкували за вибором ними книг певної тематики або заборонених авторів. Отже, формуляри спецхранів слугували матеріалом для звинувачення в контрреволюційній діяльності вчених.

В 20-х рр. посилилась кадрова чистка. Так, Т.І.Ківшар зауважує, що з березня 1921 року Наркомосом було подано у комісію, до функцій якої входило здійснення „чистки особового складу радянських установ”, список неблагонадійних для радянської влади осіб. Відомо, що серед інших представників було прізвище відомого бібліотечного діяча Б.Боровича, завідувача відділом Харківської громадянської центральної бібліотеки, консультанта Наркомосу з бібліотечної справи, члена педагогічної ради і лектора школи для підготовки позашкільних представників Всеукрдержвидаву.³⁰ У 1929 році завідувача бібліотекою Староверова і його заступника Бертеньова, яких звинувачували у тому, що вони протягом 10 років з „винятковим нахабством”, відкрито розгорнули контрреволюційну діяльність спрямовану на підрив роботи на всьому культурному фронті, оскільки з 65 тис. книжкового фонду більшість фонду виявилася ідеологічно невтриманою. У переліку пунктів звинувачення йшлося і про зловмисне приховування літератури, розвал роботи бібліотеки. І це мало трагічне завершення: працівники бібліотеки були засуджені на 8 і 6 років з повною конфіскацією майна й позбавленням у правах.³¹

Кадрова цензурна політика 20-х років остаточно змінила образ бібліотекаря його професійні та етичні якості, що негативно відобразилося на соціальному престижі бібліотек. Як справедливо зазначив Климаков Ю.В.: „Саме в ці роки почалось масове проникнення в бібліотечну середу людей випадкових, малоосвічених. Не було жодної позірної політичної компанії”, починаючи від викорінення „релігійних забобон” і кінчаючи боротьбою з так званими ворогами народу, в якій не брали б участі бібліотека та бібліотекарі.³²

Отже, основними механізмами формування методів бібліотечної цензури було створення цензурних декретів, які визначали головні напрями розвитку бібліотечної справи, та організація партійно-державних органів і цензурних інститутів, які реалізовували

державні програми щодо бібліотек України. Це проявлялось у проведенні ревізії, чистки бібліотек, підготовці нових кадрів для здійснення відповідної цензурної політики, а також у реалізації кадрової політики. Державні органи керівництва радянської влади застосовували цензуру як один з засобів ідеологічного впливу на формування бібліотечних фондів шляхом видання державних цензурних циркулярів, спеціальних інституцій та положень, згідно яких вилучалась з фондів бібліотек так звана „шкідлива” література.

З одного боку, запровадження цензури у бібліотечну діяльність сприяло перетворенню бібліотек з інформаційної установи у заклади політосвіти.

З іншого боку, в результаті проведення масових чисток бібліотечних фондів бібліотеки втратили біля 70% літератури, серед якої були твори вітчизняної та зарубіжної класики, цілі пласти наукової думки. Це призвело до гальмування духовного та культурного розвитку суспільства. Бібліотечна радянська цензура носила не тільки ідеологічний характер, а й національний, оскільки була спрямована проти зростання національної свідомості, патріотичних почуттів українського народу, що відображалось у вилученні цілого пласту української літератури та наукової думки, створеного під час національного відродження. Таким чином, основною метою радянської бібліотечної цензури було знищення української духовності.

В результаті цензурної політики значна частина української та зарубіжної літератури, що зберігалась в спец фондах, не була доступна громадянам, цілі пласти світової та української літератури на довгі роки було вилучено із суспільного користування, із культурного вжитку українських громадян.

Кадрова політика, що полягала у чистці бібліотечного персоналу, привезла до того, що в бібліотеках працювали люди, які взагалі нічого не розуміли у бібліотечній справі.

Радянська цензура, що була провідником політики Комуністичної партії, привела до того, що бібліотеки не поповнювались декілька десятиліть літературою, яка мала наукову, суспільно-політичну та культурно-художню цінність. Це гальмувало культурний розвиток суспільства.

Наслідки такого явища як бібліотечна цензура потребують подальших поглиблених досліджень з урахуванням новітніх джерел, що стали доступним дослідникам лише в останні роки.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ківшар Т.І. Український книжковий рух як історичне явище (1917-1923 р.р).-К.,1996.-344с; 2.Абрамов К.И. Истоки советской цензуры библиотечного дела // Советское библиотековедение.-1996.-№6.- С.66.-77; 3. Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1914-1945 р.р.).-К., 1999.-364с; 4.Блюм А.В Советская цензура в эпоху тотального террора.1929-1953.-С-Пб.-2000.-250с; 5. Очеретянко В. Загратовані книги. Встановлення партійно-державного контролю над виданням, розповсюдженням та використанням літератури в Україні у 20-30-ті роки // 3 архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ.: Науково-публіцистичний журнал.-1999.-№1-2.-С.129-141; 6.Федотова О. Аналіз документального масиву видань спец фонду Книжкової палати України періоду 1917-1921рр// Вісник Книжкової палати.-№7.-2000.-С.26-29; 7. Федотова О. Книга як об'єкт цензурної політики // Вісник Книжкової палати.-№6.-2002.-С.30-35; 8. Ашаренкова Н.Г. Вплив цензури на діяльність публічних бібліотек України (20-30-рр ХХст)// Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Зб. статей. Вип.5.-К.,2001.-С.93-101; 9. Столяров Ю.Н. В.И. Ленин: Швейцарско-американская система или централизация // Советское библиотековедение.-1997.-№5.-С.24-34; 10. ЦДАВОВ України.-Ф.166.-Оп.4.-Од.зб.968.-Арк 11; 11 Абрамов К.И. Истоки советской цензуры библиотечного дела // Советское библиотековедение.- 1996.-№6.- С.66.-77; 12.Блюм А.В Советская цензура в эпоху тотального террора.1929-1953.-С-Пб.-2000.-250с; 13.Абрамов К.И. Истоки советской цензуры библиотечного дела // Сов. библиотековедение.- 1996.-№6.- С.66.-77; 14. Федотова О. Книга як об'єкт цензурної політики // Вісник Книжкової палати.- 2002.-№6.- С.30-35; 15.Блюм А.В Советская цензура в эпоху тотального террора.1929-1953.-С-Пб.-2000.-250с; 16 ЦДАГО України.-Ф.1.-Оп.20.-Од.зб.1842.-Арк.54; 17. Там само; 18.Блюм А.В Советская цензура в эпоху тотального террора.1929-1953.-СПб.-2000.-250с; 19. Федотова О. Книга як об'єкт цензурної політики // Вісник Книжкової палати.- 2002.-№6.- С.30-35; 20. Дубровіна Л.А. Онищенко О.С. Історія Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського 1918-1991.-К.,1998.-326с; 21. Очеретянко В. Загратовані книги. Встановлення партійно-державного контролю над виданням, розповсюдженням та використанням літератури в Україні у 20-30-ті роки // 3 архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ.: Науково-публіцистичний журнал.-1999.-№1-2.-С.129-141; 22. Масненко В. Цензура в під радянській Україні 20-х років: система, інституції, репресивна